

OSTRAVSKÁ ARCHITEKTONICKÁ MOZAIKA

10.2.2010 ERA 21 str. 60 Historie

Martin Strakoš

Současná ostravská architektonická scéna se začala výrazněji vymezovat až kolem roku 2000.

Po sametové revoluci 1989 totiž Ostravsko prožívalo hospodářský úpadek, související s uzavíráním dolů a krizí těžkého průmyslu. Architektura současnosti však zde má na co navazovat, protože Ostrava se vyprofilovala jako industriální velkoměsto v průběhu druhé poloviny 19. a ve 20. století. O tom svědčí celá řada pozoruhodných staveb - od paláců meziválečného Československa přes industriální celky, satelitní sídliště či solitéry druhé poloviny minulého století až po postmoderní kreaace porevolučního období. Ostrava's Architectural Mosaic / Ostrava's contemporary architectural scene began to crystallize in the early 2000's. From 1989, after the Velvet Revolution, the Ostrava region went through an economic decline related to the closing of mines and a crisis in heavy industry. But because Ostrava was profiled as an industrial city from the 1950's it's current architecture has something to relate to. Evidence of this relationship can be found in a number of remarkable buildings, from interwar palaces through industrial complexes, satellite housing estates or 1950's solitaires, through post-modern creations of the post-revolution era.

Když se blížíte k Ostravě, vidíte z ní nejprve komíny. Nejvyšší komín, dosahující 220 metrů, se nachází v Nové Huti, nyní ArcelorMittal Ostrava, a. s., na jihovýchodním okraji města. Výrazná je i trojice komínů bývalé elektrárny Třebovice z třicátých let přímo v sousedství dálnice D1 (obr. 1). Druhou nejvyšší stavbou města o výšce 184 metrů je televizní věž v Hošťálkovicích z let 1976-1979 od architektů Václava Aulického a Jana Fišera. A jako posledního zástupce výškových zvláštností uvedme kladivovou těžní věž dolu Jeremenko z poloviny šedesátých let ve Vítkovicích, inspirovanou neoavantgardním nadzemním urbanismem.

Ve Vítkovicích zůstaneme. Nejen že zde olomoucký arcibiskup Rudolf Habsburský založil roku 1828 huť, z níž posléze vznikly slavné Vítkovické železárny, kde se vyráběly kolejnice, mosty, klikové hřídele, konstrukce Krejcarova pavilonu na světové výstavě v Paříži roku 1937 a jiné pozoruhodnosti. Samotné tzv. Nové Vítkovice vznikly jako vyvažující protipól železáren (obr. 2). Iniciátorem byl Paul Kupelwieser, působící v pozici generálního ředitele podniku v letech 1876-1893. Dobová zástavba představuje předobraz komplexního prorůstání firmy a sídla, vyjádření moci a zajištění servisu zaměstnancům, což později rozvíjel Tomáš Baťa a jeho spolupracovníci ve Zlíně. Firemní styl železáren, založený na uplatnění režného cihelného zdiva ve formě tvarovek s dutým jádrem, je typický jak pro kostel sv. Pavla od vídeňského architekta Augusta Kirsteina, tak i pro stavby místních stavitelů Hanse Ulricha a H. Heidla. Mezi opravené památky patří zámek ve Vítkovicích z let 1847-1848, pozdně klasicistní stavba, v interiérech zařízená pro obchodní jednání. Nevelký trojlodní gotický kostel sv. Václava v Moravské Ostravě (obr. 3a) je nejstarší a zároveň nejvýznamnější památkou na předindustriální minulost dnešní Ostravy. Ve výčtu následuje Stará radnice (dnes Ostravské muzeum) s jádrem ze 16. století a s barokně upravenou věží. S ní sousedí fronta domů z let 1912-1913 v pojetí pozdní secese a nového klasicismu od místních stavitelů (obr. 3b). Určujícím kritériem pro novostavby bylo urbanistické členění bloku a také ohled na „starobylou“ radniční věž a její ústřední postavení v daném celku.

Podstatnou součástí obrazu Ostravy jsou industriální stavby s výrazným architektonickým utvářením. Některé projekty zpracovávali renomovaní architekti, jakým byl na Ostravsku působící žák Otto Wagnera František Fiala. Ten je například autorem celkové pozdně secesní přestavby dolu Michal v Ostravě-Michálkovicích (1911-1915, obr. 4). Nové jádro Přívozu, prudce se rozvíjející obce, budované od roku 1895, vyjadřovalo snahu tamních měšťanů, aby vzniklo centrum, které by mělo kvality historického sídla. Je to unikátní příklad převedení teoretických idejí Camilla Sitteho do regulace nové zástavby včetně uskutečnění jeho přímých návrhů - kostela Neposkvrněného početí Panny Marie (1894-1899, obr. 5) a radnice (1896-1897). Zásadní v rozvoji individuální výstavby byla role bratří Lubomíra a Čestmíra Šlapetových, jejichž stavby představují nejlepší příklady funkcionalismu třicátých let. Platí to jak pro kubický dům manželů Urbánkových s vysunutou zimní zahradou (1934), minimální domek Oldřicha Hrstky (1936, obr. 8) nebo vilu právníka Eduarda Lisky (1935-1936), v níž rozvinuli inspiraci dílem svého vratislavského učitele Hanse Scharouna, jednoho z předních představitelů meziválečného modernismu.

Zajímavou skupinu staveb tvoří meziválečné obchodní domy. Zastupují různé dobové styly - art deco je patrné v případě obchodního domu Textilia (1928-1929) od Marie Frommerové, jedním z prvních funkcionalistických děl se stal obchodní dům Brouk a Babka (1928-1929) od Karla Kotase. Pokračovalo to Domem služby Baťa (1930-1931) od Františka Stalmacha a Jana Svobody a jedním z posledních funkcionalistických domů je bývalý dům ASO (1939, obr. 7) od Bohumíra Čermáka.

Důležitým krokem v utváření velkoměsta a v emancipaci celého Ostravska se stal vznik Československé republiky. Velké firmy musely na základě nostrifikačního zákona do republiky přenést svá sídla ze zahraničí, takže si v Praze, Brně a v Ostravě stavěly nové paláce, k tomu přibývaly nájemní domy a vůbec se měnila dosavadní zúžená sociální skladba obyvatelstva. Na to navazovaly proměny urbanistického a architektonického utváření města. Roku 1923 byl vyjednáán vznik tzv. Velké Ostravy spojením Moravské Ostravy s okolními novými městy a obcemi. Výstavbu velkoměsta ve dvacátých letech minulého století nejlépe dokládají budovy navržené na základě architektonických soutěží. Jsou to bývalá městská spořitelna (1928-1930, obr. 6a) od Karla Kotase, Dům umění (1923-1926, obr. 6b) pražských architektů Františka Fialy a Vladimíra Wallenfelse a klasicizující Nová radnice s konstruktivistickou věží (1923-1930, obr. 6c) od brněnského Vladimíra Fischera a místních stavitelů Františka Koláře a Jana Rubého. V poválečné době se rozvinula výstavba satelitních sídlišť. Nejzajímavější bylo Vzorné sídliště u Bělského lesa od Jiřího Štursy a spolupracovníků. Jeho organizační základy vznikaly od roku 1946. Po komunistickém převratu v únoru 1948 se prosadila myšlenka založení Nové Ostravy. Na základě projektů týmu pod vedením Vladimíra Meduny byla zahájena realizace výstavby socialistických měst na Ostravsku - budoucího Havířova, Karviné a především Nové Ostravy (Ostrava-Poruba, obr. 9a) - v pojetí stalinské architektury. Její odeznívání a přeměnu v distingovaný nový klasicismus dokládá Dům kultury města Ostravy (1954-1961, obr. 9b) od Jaroslava Fragnera.

Šedesátá léta minulého století se v Ostravě projevila několika vynikajícími díly. Mezi ně patří výpravna vítkovického železničního nádraží (1963-1967, obr. 10a) od pražského architekta Josefa Dandy. Vzniklo několik zdařilých kancelářských budov - například Černá perla v Porubě (1965-1967), sídlo VOKD (1958-1965, obr. 10b) v centru od Libora Špačka a kompozičně zajímavé Nové ředitelství Vítkovic (1961-1965) od Oskara Olára a Lubomíra Šlapety. Doznívání této vlny je patrné i v budově ostravského hlavního nádraží (1966-1974) od Luboše Laciny a Vlasty Douši, dokončené za normalizace.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se město rozšiřovalo do volné krajiny, vyrůstala panelová sídliště. Architektura se prosazovala ale spíše v soliterních stavbách. Do zástavby Nádražní ulice v centru města je důvtipně začleněn kancelářský dům OKR-Doprava (1974-1981) od Iva Klimeše a Evžena Kuby. Architektonická řeč Iva Klimeše se uplatnila při rekonstrukci a dostavbě vyhořelého Divadla Jiřího Myrona (1977-1986). Svému okolí dominuje hmotově monumentální, avšak v detailu odbytý vítkovický Palác kultury a sportu (1978-1986, obr. 11), který je typickým příkladem tehdejší tvorby bratislavského architekta Vladimíra Dedečka. V devadesátých letech se v ostravské architektuře objevují naplno ohlasy postmodernismu v jeho závěrečné fázi, typické pro Západ od osmdesátých let. Prosazují se však i jiné tendence. Postmodernismus neofunkcionalistických forem se uplatnil u sborového domu Církve bratrské (1992-1995, obr. 13) podle projektu slovenského architekta Maria Žitňanského za spolupráce Miroslava Zikmunda. Za ukázkový příklad postmodernismu reflektujícího individualistickou modernu lze považovat Divadlo loutek (1995-1999) podle návrhu architektů Petra M. Hájka a Gabriely Minářové, vzešlého z architektonické soutěže.

Jako zázrak působí minikrajina (z let 1978-1986, obr. 12) na sídlišti Fifejdy II, uskutečněná tak trochu navzdory zdejšímu prostředí sochařem Kurtem Gebauerem za spolupráce Martina Rajniše, Luboše Jíry a Jiřího Mojžíše jako hravá krajina s různými překvapeními v podobě soch, totemů, mostů, věží, amfiteátru, lanových cest a dalších staveb mezi panelovými domy.

ZÁVĚR Současná ostravská architektonická scéna se profiluje zčásti přičiněním nastupující generace architektů, převážně absolventů brněnské fakulty architektury, o něco méně absolventů fakulty pražské. V době, kdy se v českém prostředí objevuje kritika postmoderní architektury a satelitů z nevkusných katalogových domů, na Ostravsku satelity teprve rostou a zdejší stavebníci pomalu, od píky a nanovo objevují možnosti modernistické tradice v podobě neomodernismu, případně odlišně se vymezujících tvůrčích proudů. Navzdory zpoždění za kulturními a hospodářskými centry se architektonická současnost i v Ostravě představuje množinou různorodých tendencí, které

charakterizuje pluralita, a to jak v pracích místních, tak i přespolních autorů. Komplexnějším rozvrstvení nynější scény odpovídají i tvůrčí kontakty, mířící nejen západním směrem.

MARTIN STRAKOŠ (1972) pochází z Ostravy. V letech 1990-1996 studoval na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Od roku 1997 pracuje na ostravském pracovišti Národního památkového ústavu. Působí také na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Zabývá se historií a teorií umění a architektury 19. a 20. století a památkovou péčí. Spolupracuje s odbornými architektonickými periodiky, věnuje se literatuře a malířství.

Foto autor| Foto: Roman Polášek